

Henna Leskelä

Alkukirjainsarja: perusasiaa alkukirjaimen koosta

Kieliviestissä alkaa uusi oikeinkirjoitus-sarja. Tämän vuoden kolmessa viimeisessä numerossa tarkastellaan alkukirjaimen kokoa.

Alkukirjainsarjan ensimmäisessä osassa kerrataan perusasioita ja paneudutaan muutamaamaan tavalliseen sanaryhmään, joiden oikeinkirjoitus saattaa kuitenkin joskus mietittyä. Tämänkertaisissa tapauksissa helpotavaa on, että niistä suurin osa on yksiselitteisesti niin tai näin eli kirjoitetaan aina isolla tai pienellä alkukirjaimella.

Jonkinlaisena nyrkkisääntönä voi pitää sitä, että nimet (erisnimet) aloitetaan isolla kirjaimella, mutta substantiivit ja kuvailevat nimitykset (yleisnimet) pienellä kirjaimella. Lisäksi isoa alkukirjainta käytetään virkkeiden alussa, ja sitä on mahdollista käyttää

myös kohteliaisuutta ja puhuttelua osoittamassa. Joskus rajanveto on kuitenkin käytännössä vaikeaa: Mikä on nimi, mikä ei? Voiko jonkin sanan kirjoittaa kummallakin tavalla? Näihin kysymyksiin palataan sarjan eri osissa.

Merkille pantavaa on, että suomen ja ruotsin alkukirjaimen kokoa käsittelevät oikeinkirjoitussuositukset seurailevat hyvin pitkälti samoja linjoja. Sarjan artikkeleissa otetaan erikseen esiin joitakin kohtia, joissa suomen ja ruotsin ohjeet eroavat toisistaan.

Vielä muutama sana kirjoittajan oppaista. Yksi suomen kielen kätevimmistä apuvälineistä on sähköinen Kielitoimiston ohjepankki -tietokanta, josta voi tarkistaa esimerkiksi juuri alkukirjaimen koosta annetut suositukset. Lisäksi on useita kirjamuotoisia oppaita, esimerkiksi *Kielenhuollon käsikirja*

ja *Uusi kieliopas*. Ruotsissa on juuri ilmestynyt Kielineuvoston ruotsin kielen huoltajan Ola Karlssonin toimittama *Svenska skrivregler* -opas, jossa on muun sisällön lisäksi lähes 30 sivua asiaa ruotsin kielen alkukirjaimen valinnasta. Kirja ilmestyy syksyllä myös sähköisessä muodossa. Lisäksi verkossa olevasta ruotsinkielisestä Frågelådan-tietokannasta löytyy kymmeniä alkukirjainaiheisia kysymyksiä vastauksineen.

Alkukirjain henkilönnimissä

Varsinaiset nimet, joita kutsutaan myös erisnimiksi, aloitetaan isolla kirjaimella. Tällaisia ovat esimerkiksi henkilönnimet, joilla viitataan johonkin tiettyyn ihmiseen. Sääntö isosta alkukirjaimesta käsittää etu- ja sukunimien ohella myös lempinimet. Sama koskee eläimillekin annettuja nimiä. Esimerkkejä:

Maija Maaria Meikäläinen
Matin äiti kutsuu poikaansa Masaksi.
Uusi kissanpentu sai nimen Maitotassu.

Lisäksi on erilaisia vakiintuneita lisänimiä, jotka aloitetaan isolla kirjaimella:

Äiti Teresa, Johannes Kastaja, Ronja Ryövärintytär, Iso-lita, Viiltäjä-Jack

Jotkin nimet menettävät nimimäisyytensä, ja niitä käytetään kuvailevina (usein yhdysanoissa). Tällöin nimi kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella:

lappuliisa, tiskijukka (dj), mattimyöhäinen, donjuan

Alkukirjain paikannimissä

Henkilönnimien tavoin paikannimet ovat ison alkukirjaimen valta-alueita. Niiden erisnimimäisyydestä on harvoin epäselvyyttä. Moniosaisissa nimissä vain ensimmäinen osa kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, paitsi niis-

sä tapauksissa, kun jälkimmäinenkin osa on nimi.

Käyn kesälomalla Italiassa, Göteborgissa ja Saimaalla.

Urho Kekkonen katu (katu ei itsessään nimi)
Pikku Huopalahti (Huopalahti on nimi)

Jos nimen alussa on määrite, se aloitetaan isolla kirjaimella silloin, kun ilmaus rajaa tai kuvaa maantieteellistä aluetta. Tällaisia ovat esimerkiksi ilmansuunnat kuten *etelä, pohjois(-), länsi ja itä*. Sen sijaan määrite aloitetaan pienellä kirjaimella, jos se luonnehtii paikkaa ajallisesti tai jonkin ominaisuuden kannalta.

Hän matkusti junalla Pohjois-Ruotsista Skåneen asti. (ruotsissa *Nordsverige*)

Monella on kesämökki Järvi-Suomessa. (maantieteellinen alue)

Hitlerin natsi-Saksaa kutsutaan myös kolmanneksi valtakunnaksi. (natsi-Saksa viittaa tiettyyn aikakauteen; ruotsissa *Nazityskland*)

Huom. nimissä *Lähi-itä* ja *Kaukoitää* jälkimmäinen osa aloitetaan pienellä kirjaimella, koska se ei ole itsessään erisnimi (*Lähi-idässä* yhdysmerkkiä käytetään erottamaan kaksi i-kirjainta).

Alkukirjain teosten yms. nimissä

Kirjojen, lehtien, elokuvien, televisio- ja radio-ohjelmien, näytelmien, taideteosten, näyttelyiden ja muiden sellaisten nimet kirjoitetaan isolla alkukirjaimella. Jos nimi on useampiosainen, tulee iso alkukirjain vain ensimmäiseen osaan, elleivät muutkin osat ole nimiä sellaisenaan:

Luin juuri Raamatun, mutta Seitsemän veljestä minulla on vieläkin kesken.

Äidin suosikkielokuva on Aamiainen Tiffanylla.

Isä puolestaan lukee Täällä Pohjantähden alla -romaania jo viidettä kertaa. He katsovat joka päivä Urheiluruudun ja lukevat Helsingin Sanomat.

Huom. monien lehtien nimiin on vanhaan vakiintunut iso alkukirjain kaikkiin osiin (esim. edellä mainittu *Helsingin Sanomat*).

Alkukirjain asukkaiden ja kielten nimityksissä

Asukkaannimitykset sekä kansojen ja kansallisuuksien nimitykset aloitetaan pienellä kirjaimella. Suomen kielessä asukkaannimitykset muodostetaan -lainen/-läinen-johtimella paikannimestä.

suomalainen, ruotsalainen, kanadalainen, keskipohjalainen, suurtukholmalainen, newyorkilainen (huom. kirjoitetaan yhteen ilman yhdysmerkkiä)
ruotsinsuomalainen, suomenruotsalainen, bosnianserbi, arabi, baltti, somali, kurdi

Tietynlaisia asukkaita ovat myös ne henkilöt, joita kotonamme asuu. Perheenjäsenen nimitykset aloitetaan pienellä kirjaimella:

äiti, isä, Tarja-täti, minun mummoni, Matti-veli

Myös kielten nimitykset kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella, toisin kuin esimerkiksi englannissa:

suomi, ruotsin kieli, latina, suomenruotsi, amerikanenglanti, sveitsinsaksa

Huom. kuitenkin murteiden nimitykset, joissa alue aloitetaan isolla kirjaimella, koska on kyse alueen nimestä, ei kielen nimityksestä:

Porin murre, Helsingin slangi (vrt. *suomen murteet* = suomen kielen murteet, *Porin murre* = Porin alueella puhuttava murre)

Alkukirjain ajanilmauksissa

Kuukausien, viikonpäivien ja vuodenaikojen nimitykset ovat yleisnimiä, eli ne kirjoitetaan pienin kirjaimin. Pienellä alkukirjaimella kirjoitetaan myös niistä muodostetut yhdyssanat.

kesäkuu, joulukuu, maanantaista perjantaihin, mätäkuu, tuobikuu, pitkäperjantai ja lankalauantai, takatalvi, intiaanikesä

Eri kulttuurien kuukausien nimitykset aloitetaan suomenkielisissä teksteissä pienellä kirjaimella, esimerkiksi *ramadan*.

Lisäksi juhla- ja merkkipäivät kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella silloin, kun niihin ei sisälly erisnimeä:

äitienpäivä, juhannus, loppiainen, ruotsalaisuuden päivä, suomen kielen päivä, Kalevalan päivä, Minna Canthin päivä, YK:n päivä (erisnimi osa nimitystä)

Huom. nimipäivissä *päivä* kirjoitetaan erilleen ja nimi aloitetaan isolla: *Hyvää Tapanin päivää!* Ilmaus *tapaninpäivä* viittaa siis yhteen joulun juhlapyhistä, *Tapanin päivä* taas Tapanin nimipäivään (joka kylläkin on samana päivänä kuin *tapaninpäivä*).

Ison alkukirjaimen muita paikkoja

Ihan ensimmäisiä äidinkielen tunnilla opetettavia asioita lienee se, että virke aloitetaan isolla kirjaimella. Tämä on varmasti monille selvää, mutta on olemassa muutamia hämääriä tapauksia. Yksi näistä ovat sukunimien etuliitteet, kuten *af* ja *von*. Suomen kielen oikeinkirjoitussuosituksen mukaan tällaiset

kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, jos ne joutuvat virkkeen alkuun. Lisäksi on kuitenkin muutamia muita lyhenteitä (esim. *pH*, *pondus* hydrogenii eli happamuusaste, ja *dB*, desibeli), joissa ensimmäinen kirjain on pieni ja jälkimmäinen iso. Nämä kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella jopa virkkeen alussa.

Von Bagh on suomalaisen elokuvamaailman suuria nimiä. (ruotsissa pieni alkukirjain myös virkkeen alussa)
dB-taso ylitti suosituksen kesän suurimmilla festareilla.

Toinen välimerkkeihin ja alkukirjaimen kokoon liittyvä kysymys on se, minkä kokoista kirjainta käytetään kaksoispisteen jälkeen. Jos kaksoispisteen jälkeen tuleva teksti on enemmän kuin yhden virkkeen pituinen kokonaisuus, käytetään isoa alkukirjainta, muuten pientä.

Kesä ei ollut alkanut hyvin: oli satanut yli viikon.
Kesä ei ollut alkanut hyvin: Oli satanut yli viikon. Peltö vettyi ja kylvöt myöhästyivät.

Lisäksi isoa alkukirjainta käytetään joskus tehokeinona korostamassa juhlallisuutta, kunnioitusta ja kohteliaisuutta. Tällaista käyttöä näkee esimerkiksi kirjeissä ja kutsukorteissa. Kannattaa muistaa, että pienikin alkukirjain on mahdollinen – ja aivan asiallinen.

Arvoisa Tasavallan Presidentti – Arvoisa tasavallan presidentti
Miten voisin kyllin kiittää Sinua – sinua?

Alkukirjainsarjan seuraavassa osassa perehdytään muun muassa viranomaisten, yhdistysten ja yritysten nimiin sekä siihen, miten tuotemerkit kuten *iPhone* ja *PowerPoint* suositellaan kirjoitettavaksi.

Lähteitä ja muuta luettavaa

Anhava, Jaakko: Alkukirjain meillä ja muualla. Kielikello 3/2003. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1450>

Iisa, Katariina – Oittinen, Hannu – Piehl, Aino 2012: Kielenhuollon käsikirja. Helsinki: Suomen Yrityskirjat.

Itkonen, Terho – Maamies, Sari 2011: Uusi kielio-pas. Helsinki: Tammi.

Karlsson, Ola (toim.) 2017: Svenska skrivregler. Språkrådets skrifter 22. Stockholm: Liber.

Frågelådan: <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/sprakradgivning/frageladan.html>

Kielitoimiston ohjepankki: Alkukirjain
<http://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/13>

Kirjoittaja työskentelee suomen kielen huoltajana Kielineuvostossa.

Kielineuvostoon haetaan meänkielen kielenhuoltajaa. Lisätietoja on verkkosivustolla www.sprakochfolkminnen.se.